

בהר ב

לפנ"ז, ובפרט שב' הפסוקים הם בסמי-
כות זל"ז – צ"ע אמאי כפל רש"י פיי-
רושו?

[ויתירה מזו: בתו"כ (מקורו של
פרש"י, לכאורה) מפרש רק הכתוב ה-
ראשון "כי עבדי הם" – "שטרי קדם
(עליהם ראשון)": ובפסוק השני "כי לי
בני ישראל עבדים" לא פירש עוה"פ
"שטרי קודם"¹⁰. והרי בתו"כ, שהוא סדר
הלימוד ע"ד ההלכה והדרש, מצינו ש-
נכפלו כמה דרשות ולימודים¹¹; אבל
רש"י ש"לא באתי אלא לפשוטו של
מקרא", הרי כמדובר כמ"פ, סומך על מה
שפירש לפנ"ז].

ועכצ"ל שהטעם ד"שטרי קודם" על
דיני ישראל הנמכר לנכרי, הוא ענין
אחר (וחידוש) לגבי טעם דיני ישראל ה-
נמכר לישראל, ולכן הוצרך רש"י לחזור
ולחידוש, שזה ש"שטרי קודם" הוא
טעם (גם) לדיני ישראל הנמכר לנכרי.

ב. לכאורה יש לבאר זה בפשטות:

במוכר עצמו לנכרי, שה"גרם" לזה
הוא "דבוקו עמו (עם הנכרי) ע"י שלמד
ממעשיו"¹², ועד שמכר עצמו לעכו"ם

א. בסוף פרשתנו מדובר אודות דיני
עבד עברי הנמכר לישראל – "כי ימוך
אחיר ונמכר לך", שיש בו כו"כ אזהרות
"לא תעבוד בו עבודת עבד, כשכיר
כתושב יהי עמך גו' ויצא מעמך גו' ושב
אל משפחתו גו'";² ואח"כ באים דיני
עבד עברי הנמכר לנכרי – "וכי תשיג
יד גר גו' ומך אחיך . . ונמכר לגר תו-
שב עמך או לעקר משפחת גר"³ (נמכר
לעבודת כוכבים עצמה להיות לה שמש
. . לחטוב עצים כו"כ)⁴, שיש כו"כ פרטי
דינים בגאולתו⁵, אחרי נמכר גאולה
תהי' לו גו' (עד –) ואם לא יגאל באלה
ויצא בשנת היובל גו'".

ובשניהם נאמר בפסוק אותו הטעם –
"כי עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ
מצרים", "כי לי בני" עבדים עבדי הם
אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים גו'";⁶
זאת אומרת, שענין זה ("עבדי הם") הוא
טעם הן על דיני עבד עברי הנמכר ל-
ישראל והן על דיני ישראל הנמכר ל-
נכרי.⁷

והנה בפרש"י מצינו הכפלה בפירוש
טעם זה, שבשני הפסוקים פירש "עבדי
הם – שטרי קודם". ולכאורה, ע"פ הכלל
הידוע, שרש"י סומך על מ"ש בפירוש

(9) ועד"ז הוא במדרש לקח טוב, ומוסיף, ואין
רשות לשום אדם עליהן לשעבדם".

(10) ורק הביא שם הדרשה: כי לי בני" עבדים
עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים על תנאי
שלא ישתעבדו בהם (וראה הערה הבאה). וראה
לקו"ש חיי"ז ע' 300 הערה 41 ובשוה"ג.

(11) להעיר מענייננו, דבפסוק כה, מב (הובא
לקמן בפנים) דריש על תנאי שלא ימכר ממכרת
עבד; ובפסוק כה, נה דריש ג"כ עד"ז (כבהערה
שלפנ"ז).

(1) כה, לט ואילך.

(2) שם, לט-מא.

(3) שם, מז ואילך.

(4) פרש"י שם, מז.

(5) שם, מח ואילך.

(6) שם, מב.

(7) שם, נה.

(8) וראה חזקוני שם.

הוא הטעם על כל ציוויים אלה, דהיינו שלא יצא מכלל „לי בני“ עבדים, וא”כ לאחר שיודעים מדינים אלו ש- הוא עדיין בכלל ישראל וצריך להזהיר ש„אל תניחיהו שיטמע (אפילו רק) עד שנת היובל“, הרי מובן דמ”ש „כי לי בני“ עבדים“ פירושו „שטרי קודם“ (ואין צריך לפרשו).

ג. גם צריך להבין:

מש”נ (בפעם הא’) „כי עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים“ הוא הק- דמה לסיום הכתוב „לא ימכרו ממכרת עבד“, ופרש”י – „בהכרזה, כאן יש עבד למכור, ולא יעמידנו על אבן הלקח“.

מקורו של פרש”י הוא (לכאורה) ב- תו”כ, אבל שם איתא „אשר הוצאתי או- תם מארץ מצרים על תניי“ שלא ימכר ממכרת עבד, דבר אחר לא ימכרו ממ- כרת עבד שלא יעמידנו בסמטא ויעמידם על אבן הלקח”י, היינו דלפ” הא’ בתו”כ מש”נ „לא ימכרו ממכרת עבד“ הוא ענין כללי הכולל” כל האזהרות שבפרשה דהכל הוי בכלל „ממכרת עבד“, ורק לפי הפירוש השני”י הוא ציווי פרטי בפ”ע בנוגע לאופן המכירה.

ממש (כנ”ל) – יש קס”ד לומר דפקע מיני’ הא ד”שטרי קודם“, דהרי נשתעבד לגמרי לאחר”י (לעכו”ם), ובמילא”י הוא כמותו [וע”ד הקס”ד של העבד „הואיל ורבי מגלה עריות אף אני כמותו הואיל ורבי עו”כ אף אני כמותו הואיל ורבי מחלל שבת אף אני כמותו”י].

– לכן צריך לאשמעינן שגם על עבד זה נאמר „שטרי קודם“, וחלו כל הדינים שבפרשה עליו, ש„גאולה תהי’ לו . . ויצא בשנת היובל גו”“, מפני ש„שטרי קודם“ והוא בכלל „לי בני ישראל עבדים עבדי הם“ [וכהמשך הכתוב „לא תעשו לכם אלילים גו”“, שהוא אזהרה בפ”ע, כנגד זה הנמכר לנכרי שלא יאמר הואיל ורבי מגלה עריות כו”י”].

אמנם ביאור זה אינו מספיק, שהרי דבר זה שלא יצא מכלל ישראל ידעינן (בכלל עכ”פ) מציווי התורה „אחרי נמכר גאולה תהי’ לו“, כפרש”י „גאולה תהי’ לו – מיד, אל תניחיהו שיטמע עד שנת היובל“, וכן מהציווי שלאח”י”י „כשכיר שנה בשנה יהי’ עמו לא ירדנו בפרך ל- עיניך ואם לא יגאל באלה ויצא בשנת היובל גו”“ –

והרי מ”ש „כי לי בני ישראל עבדים“

(16) ובמדרש לקח טוב: על מנת כן ועל תנאי שלא כו’.

(17) בכמה דפוסי תו”כ „מקח“, וכ”ה ברמב”ם הלי’ עבדים פ”א ה”ה. אבל בדפוס ראשון ובכמה דפוסים הוא ככפנים (כברש”י לפנינו). וכן בתו”כ כתי’ (דפוס צילום – ירושלים, תשל”ב). יל”ש ומדרש לקח טוב כאן. וכן הובא בטהמ”צ להרמב”ם לית רנח בשם הספרא, סמ”ג לית קעה.

(18) וראה קרבן אהרן לתרי”כ שם.

(19) הגר”א מוחק תיבת „דא“, ולפי פירושו

(12) להעיר ע”ד ההלכה – מדין עבד שברח ומרד באדונו (קידושין טז, סע”ב ואילך ובמפרשים שם. רמב”ם הלי’ עבדים פ”ד ה”ד ובנ”כ שם) ותרמוד (יבמות ספ”א) ודין הורדוס (ב”ב ג, סע”ב ואילך ובתוד”ה כיון – יבמות מה, ב). ועוד.

– היינו, שגם בעבד כנעני, עבדות בתכלית – בכ”ז מרידה וכו’ מועלת במדה חשובה – ועפ”ז גם בהטענה דשטרי (זה) קודם מקום לזה.

(13) וע”ד מ”ש הש”ם (קידושין כ, ריש ע”ב) ל- ענין מ”ש (כה, מח) אחרי נמכר גאולה תהי’ לו (הובא בספורנו כאן) אימא לידחי אבן אחר הנופל.

(14) פרש”י סוף פרשתנו (כו, א).

(15) כה, נג”ד.

(*) ובדפוס שני דרש”י „מקח“.

עצמו לנכרי, שהפסוק „כי לי בני עבדים גו" נאמר בסוף כל הציוויים).

[ברא"ם²¹ מפרש „כיון דשטר קנייני שקינתים לי לעבדים קודם לשטר של אותו שנמכר לו הרי שטר של רבו בטל לגבי שטרי ואין קנייתו קני' ולפיכך יוצא מתחתיו ושם אל משפחתו כאילו לא נמכר דאל"כ מה טעם כי עבדי הם ולכן ישובו אל משפחתם". והיינו דלפירוש הרא"ם „כי עבדי הם" הוא טעם על הנאמר בפסוק שלפנ"ו „ושם אל משפחתו גו".

אבל מזה שהטעם „כי עבדי הם" לא נאמר בפסוק שלפנ"ו, ואפילו לא בכתוב בפ"ע, אלא הוא תחילת פסוק שסימו „לא ימכרו ממכרת עבד", משמע ש- (בעיקרו) הוא טעם ע"ז ש„לא ימכרו ממכרת עבד", שפירושו לפי פרש"י הוא „בהכרזה כאן יש עבד למכור ולא יעמידנו על אבן הלקח".

וא"כ גדלה התמי: מדוע בחר רש"י לפרש בפשט"מ דוקא כפירוש השני ב- תו"כ, ואשר לפי' תמוה מקום האזהרה „כי עבדי הם"²², ולא כפי' הא' שם וה- מתאים יותר לכאורה לפשט"מ?

ד. וי"ל הביאור בכל זה:

(21) לפרש"י כה, מב.

(22) וצריך לדחות, דאף שבכללות קאי על כל הדינים, מ"מ נאמר בפסוק זה, כי (א) במכירתו באופן של הכרזה „יש כאן עבד למכור" ובהעמדה על אבן הלקח מודגש ביותר איך שהוא עבד (והיפך ד„שטרי קודם") יותר משאר הדינים שבפרשה (כמו יוליד כליו אחריו לבית המרחץ (פרש"י שם, לט), שאפשרי במשרת, בתלמיד (עירונין כו, ב. וש"נ. ר"ח ותורת חיים שם. וראה מכילתא משפטים כא, ב: אבל בכנו ובתלמידו רשאי), לא דוקא בעבד, ב) ענין זה הוא בהתחלת עשייתו לעבד, משא"כ השאר – שבאים לאחריו שכבר נמכר לעבד.

ואינו מובן: מדוע בחר רש"י בפירוש השני של התו"כ, ולא בפירוש הא' ש- הוא ענין כללי?

ואדרבה: דוקא לפירוש הא' מובן, לכאורה, המשך הכתוב – „כי עבדי הם גו' לא ימכרו ממכרת עבד":

בשלמא את"ל ד„לא ימכרו ממכרת עבד" הוא ענין כללי, מובן הטעם ש- דוקא בכתוב זה נאמר „כי עבדי הם גו" (שפירושו „שטרי קודם") – כי זהו הטעם לכל ציווי הפרשה (ע"ד ההנהגה כלפי העבד), שכולם נכללים בציווי זה ד„לא ימכרו ממכרת עבד":

אבל את"ל ד„לא ימכרו ממכרת עבד" הוא רק אזהרה פרטית בנוגע לאופן מכירתו – אינו מובן: מדוע נאמר הטעם ד„כי עבדי הם" בסמיכות לדין זה? ולכ- אורה מקומו הי' צ"ל או בתחילת כל הענין או בסופו (וכמו בפרשת מוכר

הכל הוא פי' אחד, וע"ד פרש"י. אבל בכל דפוסי התו"כ שותף"י ישנה תיבה זו. וכ"ה ביל"ש, מדרש לקח טוב, מפרשי התו"כ (ק"א ועוד). וכ"ה בנחלת יעקב על פרש"י כבהערה הבאה.

(20) בנח"י כ' דאין רא' (כהרא"ם) דרש"י נקט כל' הב' בתו"כ, כי „אפשר לומר דאע"פ דכי עבדי הם נמשך אל לא ימכרו ממכרת עבד אפ"ה דרשינן נמי שלא ימכרו בהכרזה ועל אבן הלקח מתיבת עבד מדהל"ל ממכר עולם וכתב עבד" (ומה שבתו"כ כ' „ד"א – אינה דיעה ב', כמ"ש שם).

אבל נוסף לזה שקשה לפרש כן כוונת רש"י (שלא הביא כלל הפי' ד„על תנאי כו"), הרי זה כפי פירושו בתו"כ, דה"צ"א ממזרים הוא שטר ועל תנאי שלא ימכרו ממכר עולם. אבל פשטות הפי' בתו"כ, שהוא טעם לא רק ע"ז שלא ימכרו ממכר עולם (כ"א שיוצא ביוכל) אלא – תוכן כל הציוויים שבפרשה. וראה ק"א שם.

(ב) בפסוק „כשכיר כתושב” פ’ – „עבודת קרקע ומלאכת אומנות כשאר” שכירים החנהג בו, והיינו שהשוואתו ל- שכיר הוא רק מצד סוג העבודה וה- מלאכה שעושה, ולא שנחשב באמת ל- שכיר (כפשטות הכתוב „כשכיר כתושב יהי עמך”²⁸).

(ג) לשון רש”י הוא – „אם פגע בו יובל לפני שש שנים היובל מוציא”.

וצ”ע, בכתוב נאמר „עד שנת היובל יעבוד עמך”, שפשטות משמעו שעבודתו מלכתחילה אינה אלא עד היובל, ומזה שרש”י כותב „היובל מוציא” משמע ש- הוא עבד אלא שהיובל מוציא מזה”.

(ד) בפירושו הנ”ל על „לא ימכרו ממכרת עבד” – „בהכרזה כאן יש עבד למכור כו”. דלכאורה, לפי פשטות פ’ הכתוב „כי עבדי הם” ד, שטרי קודם ולכן א”פ שיהי’ משועבד לאדון אחר, הרי זה גופא פ’ הכתוב „לא ימכרו ממכרת עבד”, והוי דבר אחד עם „כי עבדי הם”, דמכיון ש„עבדי הם” לפיכך

בכל דיני עבד עברי שבפרשתנו (לא תעבוד בו עבודת עבד, כשכיר כתושב יהי עמך, עד שנת היובל יעבוד עמך) יש ללמוד בשני אופנים:

(א) שהמוכר עצמו לישראל אינו ב- גדר עבד, אלא – שכיר, וזהו הטעם לכל הדינים שבאו כאן, שאינו בגדר „עבד” אלא רק כשכיר שהשכיר עצמו עד היובל (או עד שש אם לא פגע בו יובל²⁹).

(ב) דהוי עבד (והיינו שגופו נשתעבד ונקנה לאדונו), אלא שיש תנאים וגדרים באופן שאפשר להעבירו וכו’, „לא תעבוד בו עבודת עבד” וכיו”ב.

מהרא”ם ועוד מפרשים³⁰ שפירשו דברי רש”י „שטרי קודם” כפשטם, שאין קניית רבו קני’, דהעבד או החפץ ה- מכור איך ימכר פעם שנית אין לקונה השני שום זכות בו עם הקונה הראשון³¹ – משמע, דס”ל כאופן הא’, שתוכן כל הציוויים הוא לא רק בנוגע לאופן הנהגת האדון עם העבד, אלא שזה נוגע לעצם הקנין בו, שאינו עבד.

אבל מפירושי רש”י בפסוקים אלה משמע (מובן?) שס”ל כאופן הב’:

(א) בפסוק „עבודת עבד” פרש”י – „עבודה של גנאי שיהא ניכר בה כעבד שלא יוליך כליו אחריו לבית המרחץ כו”, והיינו שהחסרון כאן הוא לא ש- עובד בו כעבד אף שבאמת אינו עבד, אלא בזה שעובד עבודה של גנאי, שני- כר בה כעבד³².

(23) כפרש”י כה, מ.

(24) משכיל לדוד. ועוד.

(25) ספר זכרון על פרש”י כאן.

(26) ובפרט שענין זה „עבודה של גנאי שיהא ניכר בה כעבד” הוא הוספת רש”י על הנאמר

בתו”כ, ושם א”י. שלא יטול אחריו בלנטיא ולא יטול לפניך כלים במרחץ.

(27) מזה משמע אדרבא, שהוא שכיר.

(28) ואין לומר שגם לרש”י הכוונה כפשטו שלא חל עליו שם עבד כ”א רק „שכיר”, אלא שרש”י מפרש הנפק”מ בפועל בין עבד ושכיר (איוה מלאכה חייב לעשות) – כי כמה חילוקים ישנם בין עבד ושכיר, ולא רק בנוגע לסוג המלאכה. ולהעיר שבתו”כ פ’ כשכיר, מה שכיר ביומו תתן שכרו (תצא כד, טו) אף זה ביומו תתן שכרו (וראה ראב”ד שם). כתושב מה תושב בטוב לו כו’ ומפרט כמה דברים שלמדין מכל תיבה שבהכתובים שתוכנם שהוא בשווה עמך.

(29) וידועה השקו”ט ע”ד ההלכה בזה – ראה

צפע”נ כללי התומ”צ ערך יובל בעבדים. ובכ”מ. וראה לקמן הערה 37.

הישראל עבדו³³, אלא ביציאתו וגאולתו של הישראל ממצב של עבדות – „אחרי נמכר גאולה תהי' לו אחד מאחיו יגאלנו או דודו גוי או השיגה ידו ונגאל וחשב עם קנהו משנות המכרו לו עד שנת היובל גוי" – וע"ז מסיים³⁴, „כי לי בני עבדים גוי".

והנה הטעם שציוותה תורה „אחרי נמכר גאולה תהי' לו" (שצריכים להש-תדל בגאולת העבד הנמכר לנכרי) מובן בפשטות, וכמ"ש רש"י „גאולה תהי' לו, מיד אל תניחנה שיטמנו"; ומזה הוספת ה-טעם „כי לי בני עבדים גוי"?

ועכצ"ל, דמש"נ „כי לי בני עבדים גוי" [הוא לא רק הטעם שציוותה תורה לגאלו, אלא] בא להדגיש, שמלכתחילה לא חל עליו גדר „עבד" ואין גופו קנוי להנכרי, וזהו הטעם לכל פרטי הציוויים בנוגע לגאולתו.

[וכן משמע מהכתוב „כשכיר שנה ב-שנה יהי עמו לא ירדנו בפרך לעיניך"³⁵, דלכאורה הרי כבר נאמר לפני³⁶ „כימי

א"פ שבן ישראל ימכר כעבד³⁰, וגם אם נמכר כעבד לא חל עליו שם „עבד" ו„שכיר" הוא;

אבל מזה שרש"י מפרש „לא ימכרו ממכרת עבד" – שזהו (א) ציווי בפ"ע, (ב) פרט מסויים באופן מכירתו (שלא ימכר בהכרזה כעבד כו') – מודגש ד(לשי-טתו) חל עליו שם עבדי³¹, אלא שישנו אזהרות והגבלות שציוותה התורה באופן הנהגת האדון עמו, וכן באופן מכירתו.

וע"פ כל זה נמצא, דמ"ש „כי עבדי הם" שפירושו (כפרש"י) „שטרי קודם" – פירושו: מכיון ש„שטרי קודם", שקנינו של הקב"ה בבני קדם, לכן בכחו לצוות שגם כאשר „נמכר לך" ונעשה „עבד", ישנם תנאים וקולות באופן שעבודו ומכירתו וכו', כנ"ל³².

ה. ע"פ כל זה מובן החידוש בפרש"י השני, שמפרש מש"נ (במוכר עצמו ל-נכרי) „כי לי בני ישראל עבדים" – „שטרי קודם":

תוכן הפרשה בעבד הנמכר לנכרי, אינו באופן הנהגת האדון (הנכרי) עם

(33) דאף שנכיר אינו חייב במצות (וראה רמב"ן

כה, מז בסופו), הרי „בעובד כוכבים שתחת ידך הכתוב מדבר" (ל' רש"י כה, מח), וכל הדינים שבפרשה ה"ה בהשתתפות פעולה של הנכרי, ועד שנצטוונו (כה, נג ובפרש"י) „לא ירדנו בפרך לעיניך" – „אתה רואה". וא"כ מובן שיתכן כ"כ ציוויים באופן הנהגת הנכרי עם עבדו, שעל בני"ה להשיג שהנכרי שתחת ידך יקיימם.

(34) כי בפשט"מ מסתבר ד„כי לי בני ישראל עבדים" הוא לא רק טעם על הכתוב שלפני ע"ד יציאתו ביובל (ראה רמב"ן כאן) – כי על פי זה לא הי' צ"ל בכתוב בפ"ע אלא בהמשך הכתוב שלפני (וע"ד „כי עבדי הם" במוכר עצמו ישראל שנאמר בהכתוב ד, לא ימכרו ממכרת עבד) – כי על כל המשך הפרשה.

(35) כה, נג.

(36) כה, נ.

(30) ולפי מפרשי התו"כ (ראה קרבן אהרן. מלבי"ם) זהו פירוש דברי התרי"ב: אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים על תנאי שלא ימכר ממכרת עבד – שלא יתפס בהם קנין אדון אחר.

(31) אלא שמ"מ נק' ע"ע „שכיר" סתם בכתוב (אמור כב, י) כי „יוצא בשש" כפרש"י שם. ומ"ש רש"י שם „ולמדך כאן שאין גופו קנוי לאדוני" הרי מדייק ומסיים „לאכול בתרומתו", היינו דגופו אינו קנוי עד כ"כ לאכול תרומה, דרק עבד כנעני שהוא „קנין כספו הוא יאכל בו" (שם, יא ובפרש"י). אבל גם ע"ע חל בו שם עבד בגופו, ואינו רק כשכיר או פועל. וראה לקמן סעיף ה.

(32) גדר קנין עבד עברי ע"ד ההלכה – ראה קדושין טז, א (ירושלמי ב"מ פ"ז ה"ב), ראשונים ומפרשים לקידושין שם. ועוד. ואכ"מ.

בראה"י³⁹, וכן כל הנבראים שבעולם הם „של הקב"ה. אמנם באופן ה„בעלות" וה- ממשלה ישנם כמה חילוקים ודרגות כביכול. וכמו במלך בשר ודם, שאף שמושל ומולך על כל מדינתו מ"מ ישנם חילוקים בין נכסיו ממש (ובזה גופא – אינו דומה נכסים של דומם לנכסים של צומח או חי) ודאנשי מדינתו השייכים לו. ובאנשי מדינתו גופא יש כמה סוגים⁴⁰: אנשי המדינה, משרתיו, עבדיו כו' עד לעבדים שהם בדרגת „עבד מלך מלך" (בלשון רש"י⁴¹).

ועד"ז ויתירה מזה הוא בבעלותו של הקב"ה בעולמו, שנוסף לחילוקי הדרגות דדומם צומח חי ומדבר, הנה גם במין המדבר עצמו, אף שהכל הוא ברשותו ובבעלותו של הקב"ה, נשתנו בני ישראל, שהקב"ה הוציאם מארץ מצרים מבית עבדים ונעשו עבדי ה'.

וי"ל שמוזה ההפרש בין המוכר עצמו לישראל למוכר עצמו לנכרי:

כשמוכר עצמו לישראל, חלה המכיר- רה להיות קרוי עבד, מכיון שגם (ה- ישראל) אדונו הוא עבדו של הקב"ה באותו גדר עצמו ועבד מלך מלך, ואין בזה גריעותא (כ"כ) להיות נעשה עבדו של עבד (שהוא) מלך⁴².

שכיר יהי' עמו", אלא שהכתוב מדגיש כאן ש„לא ירדנו בפרך לעיניך" הוא לא דין נוסף והגבלה באופן ההנהגה עם העבד „לעיניך", אלא שמכיון שהוא „כשכיר שנה" לכן „לא ירדנו בפרך ל- עיניך".

ולכן מפרש רש"י שההוספה „כי לי בני ישראל עבדים" כאן פירושה „שטרי קודם" ואינו סומך על פירושו שלפנ"ז „שטרי קודם", להורות דכאן פי' „שטרי קודם" אינו כפירושו שלפנ"ז: פי' „שטרי קודם" במוכר עצמו לישראל הוא הג- בלה באופן הנהגת האדון עם העבד, ו- כנ"ל, משא"כ במוכר עצמו לנכרי „שטרי קודם" הוא בעצם המכירה³⁷ שלא חלה עליו מכירה אחרת (שיהא נחשב לעבדו של העכו"ם) מאחר ד „שטרי קודם"³⁸.

ו. הטעם לחלק בפירוש „שטרי קו- דם" בין נמכר לישראל ונמכר לעכו"ם – מרמז רש"י בזה שפירושו „שטרי קודם" בנמכר לעכו"ם כותב על התיבות „כי לי בני ישראל עבדים", ולא על התיבות „עבדי הם" כמו במוכר עצמו לישראל:

„כל הארץ של הקב"ה היא (כי) הוא

(37) וענין זה מודגש בכמה לשונות בפירוש רש"י כאן עה"פ (כה, מח), „אחרי נמכר גאולה תהי' לר"י: א) רש"י ממשיך „שהרי כל עצמו לא קנאו אלא לעובדו עד היובל", שמשמעו שמלכתחילה לא נמכר כעבד עולם. ואף שבכתוב מפורש (כהמשך לשון רש"י) „ויצא בשנת היובל", שמשמעו לכאורה, שמכירתו היא כעבד עולם אלא שהיובל מוציאו. וראה לעיל בפנים. ב) ממשיך „ואעפ"כ לא תבוא עליו בעקיפין מפני חיוב השם", והיינו שלולי חילול השם היו יכולים לבוא עליו בעקיפין. כי אינו קנוי לרבו בקנין גמור. וראה לקו"ש ח"ז ע' 178 (בהערה) ע"ד ההלכה שבפרש"י.

(38) ע"ד ההלכה – ראה ב"ק קיג, ב. המקנה לקידושין שם. מנ"ח מצוה מ"ב קרוב לסופה. לקו"ש ח"ז שם. ואכ"מ.

(39) פרש"י ר"פ בראשית.

(40) להעיר מדיני מלך שבשמואל א ח, יא ואילך (רמב"ם הל' מלכים פ"ד).

(41) לך טו, יח. בהעלותך יב, ח. ועוד.

(42) וי"ל דזהו גם מה שרש"י לא הביא (כה, נה) הדרשה „ולא עבדים לעבדים" [שבכ"מ י, א (וראה ירושלמי ב"מ שם) – ראה חו"ט שם. והובא להלכה ברמב"ם (הל' שכירות פ"ט ה"ד), שו"ע חו"מ (ספ"ג ס"ג) ודאדה"ז שם (הל' שאלה ושכירות וחסימה ס"א). וראה לקו"ש ח"ה ע' 145 בשוה"ג להערה 44, כי לרש"י אין מקום לדרשה זו בפשט"מ כאן (אף שמביא ב' משפטים (כא, ו) הדרשה

אלא דמכיון ש"שטרי קודם", אא"פ שיתבטל ממנו גדר עבדות הראשונה, ויהא נחשב רק כעבד לאדון בו"ד (אף שהאדון עבד מלך), ולכן יש הגבלות

דיקדושין כב, ב) כיון דעבדו של ישראל אי"ז ענין עבד לעבדים כיון דישאל הוי גדר "עבד מלך מלך" (ולאידך בישראל לנכרי אין מתאימה הדרשה, כיון שהם אינם עבדי ה').

[וי"ל שזה שהביאו רש"י בפ' משפטים (הלך זה וקנה אדון לעצמו), כי בזה שרוצה לעבדו יותר מזמנו יותר משש כו' היינו יותר מציווי התורה ה"ה מראה שקנה אדון לעצמו – אדנות לגמרי לכו"ד, וזה אסור. ואכ"מ].

באופן העבדות (לא תעבוד בו עבודת עבד – "עבודה של גנאי שיהא ניכר בה כעבד", "כשכיר כתושב – עבודת קרקע ומלאכת אומנות כשאר שכירים התנהג בו". וכן "לא ימכרו ממכרת עבד" במכר זה), שכ"ז בא לשלול שלא יהא ניכר ונראה שהוא עבדו של בו"ד.

משא"כ נכרים שלא היו ביציאת מצרים ובהוצאת שטר דעבדי ה', הנה כאשר ישראל נמכר להם – הרי זה ש"לי בני ישראל עבדים", אינו נותן מקום שתחול המכירה והשעבוד, שאא"פ כלל לחול עליו עבדות.

(משיחת ש"ס בהר תשמ"ז)

בחוקותי

סדר זכירת ברית אבות' – „כדאי הוא יעקב . . ואם אינו כדאי הרי יצחק עמו (– „ואף את בריתי יצחק“) כו' אברהם עמו" (– „ואף את בריתי אברהם").

אבל יש לבאר ולהסביר טעם שינוי זה – שלפי התוכן, זכות יעקב היא גדולה לה יותר מזכות יצחק, ושל יצחק גדולה משל אברהם, שלכן „אם אין מעשה אברהם כדי – מעשה יצחק (שהוא גדול יותר), ואם אין מעשה יצחק כדי –

א. „וזכרתי את בריתי יעקב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם אזכור גוי", ובפרש"י: „למה נמנו [ה' אבות] אחורנית כלומר כדאי הוא יעקב הקטן לכן, ואם אינו כדאי הרי יצחק עמו, ואם אינו כדאי הרי אברהם עמו שהוא כדאי".

ולכאורה מקורו בתורת כהנים עה"פ, וז"ל: „ולמה נאמרו אבות אחורנית, אלא אם אין מעשה אברהם כדי – מעשה יצחק, ואם אין מעשה יצחק כדי – מעשה יעקב, כדאי לכל א' וא' שיתלה לעולם בגינ".

אבל רש"י בפירושו שינה בכמה פרטים מדרשת התוכן, ולא עוד אלא שפירושו הוא היפך מפירוש התוכן:

בתוכן מתחיל מאברהם, וממשיך „אם אין מעשה אברהם כדי – מעשה יצחק", ומסיים ביעקב: ואילו רש"י כותב בסדר הפוך „כדאי הוא יעקב . . ואם אינו כדאי הרי יצחק כו' הרי אברהם".

הטעם לשינוי זה מובן בפשטות, כי רש"י מפרש פשוטו של מקרא, ובכתוב מקדים „בריתי יעקב" ל„בריתי יצחק . . בריתי אברהם", שמזה מובן, שזהו גם

(5) ובקרבן אהרן לתוכן שם משמע, דזה שנמנו בכתוב אחורנית הוא (לא משום שזהו סדר זכירת ברית אבות, אלא) רק כדי ללמדנו שכל אחד מספיק בעצמו (ע"ש). וראה פי' המלבי"ם שם. ועוד [ו] לכאורה פירושם אינו ע"פ דרך הפשט. וראה הערה [7].

ולהעיר, שהגרי"א גרס בתוכן שנמנו כסדרם בקרא (כמו בפרש"י). וכן הוא בויק"ר שם (וראה ויק"ר הוצאת מרגליות שם).

(6) וראה ויק"ר פרשתנו עה"פ (שם, ד), אברהם לא ניצול כו' אלא בזכות יעקב כו' אברהם עצמו לא נברא אלא בזכותו של יעקב. ע"ש. ולהעיר מההמשך בתוכן כאן „ולמה ביעקב לא נאמר אף . . שמטנו . . שלימה".

(7) ואולי יש לומר, שזהו עיקר יסודו של התוכן שלא כתב בקרא האבות כסדרם – מפני שכן מתאים לפי תוכן הענין, כיון שזכותו של יעקב גדולה משל אברהם ויצחק (ואין צורך לדחות כדברי המפרשים שבהערה 5).

(8) דאין לפרש כוונת התוכן שכולם שווים (כהדיעה בויק"ר עה"פ – שם, א), אלא שאם אין זכות א' מהם כדאי, מצרפים אותם וז"ל – שהרי

(*) כדמשמע מפי' הקרבן אהרן לתוכן שם. וצ"ע איך יפרש דברי התוכן „אם אין מעשה אברהם כדי מעשה יצחק" (וכן בנוגע ליעקב).

(1) פרשתנו כו, מב.

(2) המשך פרש"י זה „ולמה לא נאמר זכירה ביצחק כו'" (והשייכות לתחילת הדיבור) – נח' בההתעודות (דש"פ בהר"ב תשכ"ח – שאז נאמרה שיחה זו).

(3) וראה שי"ר עה"ת כאן „ובתוכן וכתבו ג"כ רש"י ז"ל למה נמנו כו". ועוד.

(4) ועד"ז בויק"ר עה"פ (פלי", ה) – אבל בשינוי גירסא (ראה הערה הבאה).